

DAG VAN DE GODSDIENSTLEERKRACHTEN
 BISDOM BRUGGE
 27 februari 2008

GELOOF EN WETENSCHAP: WEG OF OBSTAKEL NAAR EEN SCHEPPER ? *VOLGBLAD*

Jürgen François

Inleiding: de geboorte van een Vlaams creationisme? Zomerpolemieek 2007 in het Vlaams Parlement

1. Hoe verhouden wetenschappelijke en een gelovige benadering van de werkelijkheid zich tegenover elkaar? Zijn zij twee aparte en goed onderscheiden blikrichtingen, elk voorzien van eigen taalregisters? Of zijn er raakvlakken en is verzoening mogelijk ?
2. Welke gevolgen heeft het antwoord op 1. voor de godsdienstlessen over dit onderwerp ?

1. EEN BIFOCAL BRIL

Als je het aan jongeren vraagt...

Verzoeningsmodellen : dialoogmodel en integratiemodel

“ G en W kunnen samengaan zolang het één het ander niet in de weg staat. Als men fanatiek in het scheppingsverhaal gelooft, dat eerder een symbolische betekenis heeft, kan geloof niet samengaan met wetenschap.”

“Het is best mogelijk dat G en W samengaan. Hoewel W gebaseerd is op feiten en dingen bewijzen en G soms wat gissen is en dat het bestaan van een God niet kan bewezen worden, toch denk ik dat deze 2 dingen te combineren zijn.”

“Opvallend is dat ik veel wetenschappers, dokters,...ken die zeer nauw met de Kerk verbonden zijn. Misschien zijn die juist in hun zoektocht naar theorieën tot verklaringen van het overstijgende gekomen. Men kan immers niet alles verklaren,...’

“G en W kunnen samengaan als het geloof vrij genoeg geïnterpreteerd wordt, bijvoorbeeld als je het scheppingsverhaal niet letterlijk neemt. Een wetenschapper kan de wonderen van de natuur toeschrijven aan een hogere macht, aan God.”

“In deze tijd is er een grote kloof tussen G en W. Maar als die 2 zouden samenwerken zou de kloof kleiner worden. Ik geloof dat dit mogelijk is. Het zou interessant zijn als die 2 dingen samen zouden werken. Ze zouden dan meer oog hebben voor andere dingen. Niet alleen het hunne.”

“We kunnen niet alles wetenschappelijk verklaren, er is ook nog het onbekende. We kunnen misschien wel verklaren waarom de mensen in iets geloven. Dit kan door het gedrag van de mensen te onderzoeken. Maar aan ‘wat’ mensen geloven kan men geen verklaring geven.”

“Voor mij gaan geloof en wetenschappen op bepaalde vlakken niet samen. Er kan nooit een wetenschappelijk bewijs gevonden worden voor het bestaan van God. Er moet *daarentegen* wel iets meer zijn want ook de meeste wetenschappers zijn gelovig.”

“Voor mij liggen deze twee dingen heel ver uit elkaar. Je zou het kunnen vergelijken met jouw werk en jouw gezin. Je kan ze gescheiden houden. *Maar* toch denk ik dat ze elkaar overlappen. Het ene beïnvloedt het andere.”

Conflictmodel of onafhankelijkheidsmodel

“Volgens mij zullen G en W altijd botsen. W en godsdienst zijn volgens mij immens verschillend. Godsdienst neemt namelijk dingen aan die men niet kan bewijzen, waar men geen beeld of echte definitie van heeft. Bij wetenschap streeft men echter altijd naar het bewijzen van fenomenen. Zoeken naar waarheden en legt men de dingen vast in theorieën en definities. De wetenschappers zullen ook nooit iets aannemen als dat niet bewezen is.”

“G en W gaan niet echt samen, naar mijn mening. Geloof is iets persoonlijks. Het is een individuele ervaring. Het is ook aan ieder van ons om te bepalen hoever we erin gaan. Wetenschap is iets universeel; er is geen afwijking en ook persoonlijk gegeven, buiten uitvinding en naamgeving. Wetenschap kent ook geen halte; we dringen steeds dieper door tot de bouwstenen van de natuur. Misschien zou het beter zijn voor de Kerk om meer de wetenschap te volgen inzake ontstaan van de aarde en meer dagelijkse zaken als voorbehoedsmiddelen.’

“Wetenschap ontkracht het geloof ! We hoeven niet te geloven om de wereld te verstaan.”

“G en W gaan niet samen. (Bijna) alles wordt bewezen door de wetenschap. Dus wat het geloof zegt wordt als niet waar beschouwd.”

“Zijn tegengestelden: geloof noemt zaken juist zonder bewijs; wetenschap zoekt bewijzen
geloof is een verzinsel, niet echt; wetenschap is reëel, echt
geloof is nutteloos; je wordt er niet beter van; wetenschap helpt de mens langer en luxueuzer te leven.”

“Ik denk dat dit niet echt samen gaat omdat je dan beïnvloed wordt door je geloofsovertuigingen. Ik vind dat je zo niet aan correcte antwoorden en oplossingen kan komen. G en W staan daarom voor mij los van elkaar.”

“Voor mij staan ze los van elkaar. W is als ik iets wil verstaan en zin heb om na te denken. G is als je even rust wilt en gewoon niet nadenken; als je in nood terugvalt op eventueel God, meer enz.”

Enkele antwoorden

- a) T.a.v. de privatisering van het geloof
 - Geloof presenteert zich veelal publiek en universeel geldend
 - Persoonlijke religieuze ervaringen worden bemiddeld door een globalere religieuze ervaringscontext en zijn talig ingebed

- b) T.a.v. de tweedeling ‘hoevragen’ (verklaren) en ‘waaromvragen’ (verstaan)
 - Twee brillen: de dialoog dreigt overbodig te worden; ‘wederzijdse irrelevantie’
 - Tegenwerping 1: Wetenschap is niet neutraal t.a.v. waaromvragen
 - Tegenwerping 2: Geloof is niet neutraal t.a.v. hoevragen

Het bifocale buitenperspectief : religie bestaat en is beschrijfbaar

- uitgangspunt is het dialoogmodel
- *in eerste aanzet* en onder strenge condities is de agenda: 'een theorie van alles'
- de gelaagdheid van de werkelijkheid in *overvloeiingen* de gegevenheid van religie waardoor zij legitiem is en beschrijfbaar
- de dialoog als een interdisciplinair gebeuren waarin religie als een *emergent* fenomeen wordt benaderd in *holistische* zin
- is de *gelovige gesprekspartner bereid* zijn/haar godsdienstigheid wetenschappelijk te laten onderzoeken en bevragen?

De drempel van het bifocale binnenperspectief: een transcendente God

- de volgende fase: hoe dient 'transcendentie' te begrepen te worden?
binnen de wetenschappen: 'emergentie'
binnen het Bijbels-christelijk geloof: een 'buiten' of 'boven' deze werkelijkheid; God is in deze strikte zin 'transcendent'
- Het geloof is beschrijfbaar – God niet
- Is de *wetenschapper bereid* de geloofsdrempel over te steken?
 - openheid voor performatief taalgebruik
 - de bereidheid om de geloofssprong te maken en de werkelijkheid vanuit een gelovig binnenperspectief te benaderen, waardoor een gelovige totaal kijk op de werkelijkheid bestaat die men evenzeer aan ernstig wetenschappelijk onderzoek blijft onderwerpen

2. DE BIFOCAL BRIL OPZETTEN IN DE GODSDIENSTLES

(zie pp.14-18 in syllabus)

2.1. *IMPULS 1: 'PUIN RUIJEN' (terreinverkenning en –afbakening – hermeneutische/levensbeschouwelijke knooppunten)*

2.2. *IMPULS 2: DE HISTORISCHE DUIDING VAN DE TWEEDELING*

2.3. *IMPULS 3: PRESENTATIE VAN HET DIALOOGMODEL*

a) *het bifocale buitenperspectief: religie bestaat en is beschrijfbaar*

b) *het bifocale binnenperspectief: het geloof in een transcendente God*

BESLUIT

Stap 1/ Overvloeiingen bij de beschrijving van religie

Stap 2/ Een verhoopte, maar vaak niet realiseerbare overvloeiing naar het binnenperspectief

Realiteitszin: in de spanning van het dialoogmodel blijven staan, ook al wenst men een grotere integratie

DAG VAN DE GODSDIENSTLEERKRACHTEN
 BISDOM BRUGGE
 27 februari 2008

GELOOF EN WETENSCHAP: WEG OF OBSTAKEL NAAR EEN SCHEPPER ? SYLLABUS

Inleiding : de geboorte van een Vlaams creationisme? Zomerpolemieek 2007 in het Vlaams Parlement

Op 11 augustus 2006 verscheen in *De Morgen* een korte neerslag van een enquête over de vragen vanwaar het leven komt en of de mens uit aapachtige voorouders is geëvolueerd. 74% van de ondervraagden blijkt de evolutieleer te aanvaarden en naast 5% onbeslisten meent toch zo'n 21% dat we niet het resultaat zijn van lange evolutie maar apart en speciaal als mensen zijn geschapen. Dit is een stijging van 4% tegenover de voorbije tien jaren. Ook in Duitsland bereikte men dit percentage en we zitten hiermee aan de top van West-Europa. In Zwitserland stelde maar liefst 76% van de 1100 ondervraagden dat evolutie en schepping een gelijkwaardige plaats verdienen in het onderwijs (persbericht van 3 september 2007).

Naar aanleiding van de verspreiding in Waalse scholen van de 'Atlas de la Création', de publicatie van Adnan Oktar, een pseudoniem voor Harun Yahya, een Turkse, islamitische creationist, stelde Margriet Hermans van Open VLD een vraag in het Vlaamse parlement of er ook in Vlaanderen zo'n invasie van het creationisme plaatsvond. In Wallonië had Marie Arena verboden deze boeken als leermiddel te gebruiken, maar in Vlaanderen bleef alles stil.

Annick De Ridder, eveneens van Open VLD, stelde echter de vraag opnieuw en benadrukte dat de theorie van Darwin een van de fundamenteën van ons democratisch bestel is, een stelling die ook zo in een ontwerpnota van de Raad van Europa is neergeschreven. Is er ook een Vlaams creationisme? Dat leek wel zo, althans in de ogen van dit parlamentslid en nadien zelfs van Karel De Gucht. Ze schoten in hun pen toen Cathy Berckx en Luc Van den Branden (CD&V) preciseerden dat er geen contradictie kan bestaan tussen fysieke evolutie als wetenschappelijk fenomeen enerzijds en het geloof in een Schepper van de ziel anderzijds. Beiden wensten geen absolutisme vanwege de evolutieleer want dit zou het uiterste fundament van tolerantie ondermijnen.

Karel De Gucht verweet in een open brief van 17 augustus 2007 de beide CD&V-parlamentsleden dat ze weliswaar geen integristische creationisten zijn, maar dan toch als 'ruimdenkende creationisten' kunnen beschouwd worden. De evolutieleer en niets dan de evolutieleer hoort thuis in de eindtermen van het secundair onderwijs. Niet alleen de logegezindheid van de minister spreekt hieruit, maar hij schaaft hiermee ook heel wat wetenschappers en leerkrachten wetenschapsvakken achter zich. De Gucht erkent wel dat de overheid zich niet bezighoudt met de inhoud van de leerplannen godsdienst. Voor dit vak, evenals voor de andere confessionele vakken en voor niet-confessionele zedenleer, zijn er dan ook geen eindtermen.

Cathy Berckx heeft op 20 augustus – eveneens via een open brief - gereageerd omdat ze verbijsterd was over de reactie van Karel De Gucht alsof ze het creationisme op gelijke hoogte zou willen brengen met de evolutieleer. Ook zij houdt vast aan de geformuleerde eindtermen, maar het is aan de school om uit te maken hoe die eindtermen moeten bereikt worden. In dat opzicht mag de school niet

verbieden om bepaalde leermiddelen te gebruiken. Leerlingen moeten niet zozeer eenheidsworst verorberen maar zich wel, eerlijk en kritisch gemodereerd, kunnen confronteren met andere denkbeelden. Zij verkiest dat deze confrontatie gebeurt door bijvoorbeeld een godsdienstleerkracht om te zien hoe de scheppingsverhalen kunnen worden misbruikt door ze letterlijk te nemen om zo de evolutieleer te perverteren. Zij spreekt haar geloof uit om tegen het creationisme weerwerk te leveren. Ook het VSKO, om een reactie gevraagd door onderwijsminister Frank Van Den Broecke (SP.A), heeft zich van het creationisme en de 'Atlas de la Création' gedistancieerd en wijst er op dat wetenschap en geloof elk een gans andere invalshoek hebben. Het gaat om twee verschillende discours over eenzelfde werkelijkheid met een geëigende werkwijze, eigen denkkaders en taalregisters maar ook kunnen beiden 'naast elkaar' en 'buitengewoon vruchtbaar' aangebracht worden. Cathy Berckx vroeg zich in het verlengde hiervan wel af hoe het komt dat de minister eenzelfde vraag niet heeft gericht tot de erkende instantie van de moslimexecutieve.

Deze parlementaire zomerpolemiekt roept enkele vragen op die meteen ook het onderwerp zijn voor dit referaat. Ik vat ze samen in twee grote vragen en zal er ook verder met u op doorgaan. Gelet op de marges van deze voorstelling zal ik weinig of geen aandacht (kunnen) besteden aan het ontstaan en de geschiedenis van de verhouding tussen geloof en wetenschap, hoewel daaruit zou blijken dat de huidige posities daarin reeds grotendeels terug te vinden zijn.

1. Hoe verhouden wetenschappelijke en een gelovige benadering van de werkelijkheid zich tegenover elkaar? Zijn zij twee aparte en goed onderscheiden blikrichtingen, elk voorzien van eigen taalregisters? Of zijn er raakvlakken en is verzoening mogelijk ?
2. Welke gevolgen heeft het antwoord op 1. voor de godsdienstlessen over dit onderwerp ?

1. EEN BIFOCAL BRIL

1.1. Als je het aan jongeren vraagt...

Onlangs kwam het onderwerp 'geloof en wetenschap' ter sprake in de Jokri (de christelijke jongerenwerking na het vormsel) van mijn parochie. De jongsten uit het groepje hadden er eigenlijk nog niet bij stilgestaan, maar de oudsten van 16-17 jaar zagen wel na wat toelichting het probleem. Het viel me op dat ze er geen moeite mee hebben dat de wetenschap heel indringend de werkelijkheid ontrafelt. Ze merkten ook op dat de wetenschap niet alles kan verklaren en dat ook nooit zal kunnen. Daarom hebben ze in principe geen probleem met het geloof in God als Schepper van de wereld. Deze jongeren zijn volop kind van hun tijd, maar anders dan een tiental jaren geleden is er voor hen in onze technologische en verwetenschappelijkte cultuur meer plaats voor geloven. Zij zien alvast het conflict of de tegenstelling, termen die bij de bespreking van de verhouding tussen wetenschap en geloof vaak worden gebruikt, niet of niet meer zo scherp. De klassieke behoedzaamheid tegenover 'grensoverschrijdingen' door wetenschap en geloof op

elkanders gebied zegt hen niet meteen iets, ook al was en is dit een teer punt in de dialoog tussen beide domeinen.

Ik vond dit ook terug in de antwoorden op een kleine enquête die een godsdienstleerkracht te Oudenaarde hield in haar zesdes, veelal wetenschapsrichtingen.

Een greep hieruit:

“G en W kunnen samengaan zolang het één het ander niet in de weg staat. Als men fanatiek in het scheppingsverhaal gelooft, dat eerder een symbolische betekenis heeft, kan geloof niet samengaan met wetenschap.”

“Het is best mogelijk dat G en W samengaan. Hoewel W gebaseerd is op feiten en dingen bewijzen en G soms wat gissen is en dat het bestaan van een God niet kan bewezen worden, toch denk ik dat deze 2 dingen te combineren zijn.”

“Opvallend is dat ik veel wetenschappers, dokters,...ken die zeer nauw met de Kerk verbonden zijn. Misschien zijn die juist in hun zoektocht naar theorieën tot verklaringen van het overstijgende gekomen. Men kan immers niet alles verklaren,...’

“G en W kunnen samengaan als het geloof vrij genoeg geïnterpreteerd wordt, bijvoorbeeld als je het scheppingsverhaal niet letterlijk neemt. Een wetenschapper kan de wonderen van de natuur toeschrijven aan een hogere macht, aan God.”

“In deze tijd is er een grote kloof tussen G en W. Maar als die 2 zouden samenwerken zou de kloof kleiner worden. Ik geloof dat dit mogelijk is. Het zou interessant zijn als die 2 dingen samen zouden werken. Ze zouden dan meer oog hebben voor andere dingen. Niet alleen het hunne.”

“We kunnen niet alles wetenschappelijk verklaren, er is ook nog het onbekende. We kunnen misschien wel verklaren waarom de mensen in iets geloven. Dit kan door het gedrag van de mensen te onderzoeken. Maar aan ‘wat’ mensen geloven kan men geen verklaring geven.”

“Voor mij gaan geloof en wetenschappen op bepaalde vlakken niet samen. Er kan nooit een wetenschappelijk bewijs gevonden worden voor het bestaan van God. Er moet *daarentegen* wel iets meer zijn want ook de meeste wetenschappers zijn gelovig.”

“Voor mij liggen deze twee dingen heel ver uit elkaar. Je zou het kunnen vergelijken met jouw werk en jouw gezin. Je kan ze gescheiden houden. *Maar* toch denk ik dat ze elkaar overlappen. Het ene beïnvloedt het andere.”

Op basis van deze uitspraken, blijken jongeren een verzoening tussen geloof en wetenschap te aanvaarden als een mogelijkheid en ze te formuleren als een wens wanneer beide – geloof én wetenschap – loskomen uit hun absolutismen (letterlijke lezing van de scheppingsverhalen enerzijds en de idee dat ‘alles’ wetenschappelijk uit te leggen is anderzijds). Deze jongeren staan onder bepaalde voorwaarden *een of andere vorm van verzoeningsmodel* voor. Dit noemt men ook wel de *compatibiliteits- en complementariteitsgedachte*: beide verdragen elkaar en kunnen elkaar aanvullen. Men kan deze verhouding ook duiden in termen van een *dialoogmodel*.

Zelden vindt men de gedachte van het *integratiemodel* terug waarbij men ervan uitgaat dat men geloof en wetenschap met elkaar kan integreren en dat ze samen één waarheid vormen.

Deze uitspraken van de leerlingen drijven echter tussen andere, afwijkende standpunten, die ofwel vertrekken van *een of andere vorm van conflictmodel* ofwel van een *onafhankelijkheidsmodel*: de onmogelijkheid ‘om bi elkander te comen’ zoals de twee koningskinderen uit de Middelnederlandse ballade want: ‘het water

was veel te diep'. Geloof en wetenschap zijn nu eenmaal te verschillend van elkaar. Tussen beide is er niet alleen *verschil* te bespeuren, maar bestaat een echte *kloof*.

"Volgens mij zullen G en W altijd botsen. W en godsdienst zijn volgens mij immens verschillend. Godsdienst neemt namelijk dingen aan die men niet kan bewijzen, waar men geen beeld of echte definitie van heeft. Bij wetenschap streeft men echter altijd naar het bewijzen van fenomenen. Zoeken naar waarheden en legt men de dingen vast in theorieën en definities. De wetenschappers zullen ook nooit iets aannemen als dat niet bewezen is."

"G en W gaan niet echt samen, naar mijn mening. Geloof is iets persoonlijks. Het is een individuele ervaring. Het is ook aan ieder van ons om te bepalen hoever we erin gaan. Wetenschap is iets universeel; er is geen afwijking en ook persoonlijk gegeven, buiten uitvinding en naamgeving. Wetenschap kent ook geen halte; we dringen steeds dieper door tot de bouwstenen van de natuur. Misschien zou het beter zijn voor de Kerk om meer de wetenschap te volgen inzake ontstaan van de aarde en meer dagelijkse zaken als voorbehoedsmiddelen.'

"Wetenschap ontkracht het geloof ! We hoeven niet te geloven om de wereld te verstaan."

"G en W gaan niet samen. (Bijna) alles wordt bewezen door de wetenschap. Dus wat het geloof zegt wordt als niet waar beschouwd."

"Zijn tegengestelden: geloof noemt zaken juist zonder bewijs; wetenschap zoekt bewijzen
geloof is een verzinsel, niet echt; wetenschap is reëel, echt
geloof is nutteloos; je wordt er niet beter van; wetenschap helpt de mens langer
en luxueuzer te leven."

"Ik denk dat dit niet echt samen gaat omdat je dan beïnvloed wordt door je geloofsovertuigingen. Ik vind dat je zo niet aan correcte antwoorden en oplossingen kan komen. G en W staan daarom voor mij los van elkaar."

"Voor mij staan ze los van elkaar. W is als ik iets wil verstaan en zin hebt om na te denken. G is als je even rust wilt en gewoon niet nadenken; als je in nood terugvalt op eventueel God, meer enz."

Het zou dus vermetel zijn te concluderen dat de jongere generaties de verhouding tussen wetenschap en geloof niet langer als gescheiden werkelijkheidsbenaderingen of als een conflict ervaren dat veelal ten nadele van het geloof wordt beslecht. Wel zijn er wellicht meerderen die denken dat de dialoog open kan blijven en dat er dus kan gestreefd worden naar een beslechting van deze problematiek. Vooral tijdens de negentiger jaren zijn de opinies wat opgeschoven in die richting. Er is meer openheid en de roep tot wederzijdse aftasting van elkanders denkbeelden klinkt luider. Men benadrukt dat de 'gegevens' van geloof en wetenschap met elkaar in overeenstemming te brengen zijn. Juist op grond van hun eigenheid en beperktheid kunnen ze elkaar aanvullen¹.

Wat jongeren neerschrijven is geen product van wat op intuïtieve wijze leeft binnen alleen hun eigen generatie. Hun antwoorden weerspiegelen het problematische parcours dat onze moderne, verwetenschappelijkte en technologische cultuur vanaf de Verlichting heeft afgelegd in haar verhouding tegenover religie en zingeving, meer bepaald tegenover het Bijbelse scheppingsgeloof. Godsdienstleerkrachten staan evenzeer midden in dit spanningsveld. Het is dus niet alleen een zaak van de jongeren en van de niet-gelovigen. Ook de leerkracht is betrokken en dus niet-neutrale partij !

¹ Cf. Ph. VERDULT- E.BRUGMANS (red.), *God op de vlucht voor de wetenschap? Over de verhouding van geloof en wetenschap. Artikelen en essays*, Budel-Nijmegen: Damon-Katholiek Studiecentrum, 2001.

Ondanks de recentere 'andere toon' blijft de principiële onverenigbaarheid van geloof en wetenschap zeer sterk, of functioneren beide als twee waterdicht van elkaar gescheiden compartimenten. Maar ook als men het geloof genegen is en volwassen genoeg acht om de dialoog met de wetenschap te blijven aangaan, dringt zich de vraag op wat men dan onder 'geloof' verstaat en welke vorm van geloof zich leent om als verzoenende of aanvullende factor te fungeren in ons wetenschappelijk wereldbeeld.

Enkele keren wordt het christendom en de cultuur die in haar is geworteld als voorbijgestreefd afgedaan om de werkelijkheid te verklaren en - zoals Auguste Comte (1798-1857) dat al formuleerde - worden het theologische/mythologische en het daaropvolgende metafysische tijdperk vervangen door de betere, want verifieerbare of falsifieerbare verklaringen door de wetenschappelijke bewijsvoering in een nieuw tijdperk. Als men het geloof toch een plaats wil blijven geven in onze cultuur en het zelfs waardeert, situeert het zich zo goed als volledig binnen de private sfeer van het individu (als troost, om even te ontsnappen aan de 'ratio' van de wetenschap,...).

Men denkt veelal dat een leefbare afbakening vanuit een *onafhankelijkheidsmodel*² het meest recht doet aan beide domeinen:

1. ofwel door het geloof in de subjectieve sfeer te plaatsen naast b.v. esthetische ervaringen, je privéleven (gezin). De dialoog gaat dan over de verhouding tussen de publieke sfeer = wetenschap en de private sfeer= religie, zingeving, levensbeschouwing, 'Gott und die Seele' (Adolph von Harnack)³;
2. ofwel door de traditionele onderscheidingen aan te houden: de wetenschap 'verklaart'; het geloof doet ons 'begrijpen' ('erklären' en 'verstehen' conform het onderscheid dat Wilhelm Dilthey in de 19de eeuw aanbracht) of anders gezegd: de wetenschap behandelt 'hoevragen', het geloof 'waaromvragen'.

Men kan ook kiezen voor drastische 'oplossingen' voor het conflict, met name het (quasi) elimineren van de andere gesprekspool *vanuit het conflictmodel*:

3. ofwel door het conflict te beslechten ten nadele van het geloof (positivisme, sciëntisme).
4. ofwel – en dit blijft een minderheid – door een antiwetenschappelijke houding aan te nemen of te eisen dat de wetenschap zich richt op de informatieve normering door de Bijbel (zoals in het creationisme en in zijn zachtere variant 'intelligent design', waarin wetenschappelijke bewijsvoering nochtans een belangrijk postulaat blijft).

Bij 3. en 4. is er duidelijk sprake van een wederzijdse 'grensoverschrijding' van elkanders gebied.

² De vier genoemde modellen: het conflictmodel, het onafhankelijkheidsmodel, het dialoogmodel en het integratiemodel zijn ontleend aan Ian BARBOUR, *Religion and Science. Historical and contemporary issues*, London, 1998.

³ Zie reeds Blaise PASCAL (1623-1662) die nochtans wetenschapper zijnde in zijn *Pensées* noteert: "Ik vind het goed dat men de opnie van Copernicus niet uitdiept. Het is veeleer van levensbelang te weten of de ziel sterfelijk of onsterfelijk is." (ed. Brunschvicg, nr.144).

1.2. Enkele antwoorden

a. t.a.v. de privatisering van het geloof

Het verantwoorden van de religieuze vermogens van de mens vanuit de private sfeer – omdat de mens essentieel individu en persoon is – heeft zich heel sterk ingeworteld in onze cultuur⁴. Door het geloof te plaatsen in deze sfeer wint het paradoxalerwijze ook aan belang. Als het individu centraal staat en zijn religiositeit zich juist binnen die privé-sfeer situeert dan mag het ook een groot en respectabel goed zijn, maar hoeft het niet gedeeld te worden. Het al dan niet behoren tot een geloofsgemeenschap waarin men liturgie viert en waaruit een engagement voortvloeit wordt dan geïnterpreteerd als een schaalvergroting van deze privatisering, dat het midden houdt tussen een loutere private en een publieke aangelegenheid. De godsdienstigheid resorteert dan onder de juridische noemer van een VZW of een denominatie waarin mensen private en publieke doeleinden kunnen nastreven, in casu van christelijke aard.

Dit private en semi-publieke karakter van de godsdienst binnen onze (post-)moderne cultuur laat zich echter moeilijk verstaan met haar publieke en zelfs universele claims: de God van de Bijbel is de Schepper van hemel en aarde, Jezus Christus is Gods Zoon, gestorven om allen in Gods erbarmen in te sluiten, verreezen in de hoop dat ook wij met Hem zullen verrijzen, oordelend ‘levenden en doden’. Het gaat hier duidelijk om meer dan een private geloofsbelijdenis, ook al is de christen geroepen zich dit geloof persoonlijk eigen te maken. Ook het kerkelijk leergezag spreekt over belangrijke menselijke, ethische en culturele onderwerpen op een universele wijze. De Kerk begrijpt haar zending dan ook immers vanuit de universaliteit van haar geloof als publiek. Zij richt zich tot alle mensen van goede wil.

Het scheppingsgeloof is dus geen privaat maar een door en door publieke belijdenis. Toch is de theologie, eerst aan protestantse zijde, meegegaan op de weg van de privatisering en subjectivering. Zo schreef reeds Maarten Luther in zijn ‘Kleine Catechismus’: “Ik geloof dat God *mij* geschapen heeft samen met alle schepselen en dat ik verschuldigd ben Hem te danken en te loven en daarom te dienen en gehoorzaam te zijn.” Voor Jacob Schleiermacher (1768-1834) bestaat het scheppingsgeloof in het gevoel van volkomen afhankelijkheid tegenover God, als Schepper en pas van daaruit kan men iets zeggen over de verhouding van God tot de schepping in haar geheel⁵. In toenemende mate werd de kosmologische dimensie geweerd omdat deze geacht werd het domein te zijn van de positieve wetenschappen. Er was zo goed als geen plaats meer voor Hem in een

⁴ Cf. Charles TAYLOR, *Wat betekent religie vandaag?*, Pelckmans/Klement- Kampen, 2003. Deze Canadese filosoof en politieke wetenschapper (°1931) ontleedt de stelling van de Amerikaanse fysioloog, psycholoog en cultuurfilosoof William JAMES (1842-1910) dat de religieuze ervaring in onze cultuur een strikt private ervaring is geworden van het zinzoekend subject. In dit boek (de weergave van de Gifford Lectures) nuanceert Taylor wel op een belangrijke wijze deze omschrijving, zonder evenwel zijn uitgangspunt te loochenen.

⁵ De scheppingsleer is volgens Schleiermacher “een beschrijving van ons religieuze *zelfbewustzijn*, in zoverre zich daar in verhouding tussen God en de wereld manifesteert.” De schepping is m.a.w. wat de mens daarover ervaart in zijn relatie tot God en wereld. Door deze antropocentrische benadering zijn kosmologische en wetenschappelijke vragen uit de scheppingsleer zo goed als verdwenen ten voordele van de religieuze scheppingservaring die de mens ontdekt ‘in het grondgevoel van volkomen afhankelijkheid’. De scheppingsleer is de beschrijving van dat religieuze grondgevoel en wordt hiermee dus een religieuze antropologie of leer over de mens. Cf. *Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche im Zusammenhange dargestellt* (Kritische uitgave door M.Redeker), Berlin, 1960 (2 dln.)

mechanistisch wereldbeeld, dat functioneerde op vaste natuurwetten... behalve misschien aan het begin – zoals het deïsme huldigt. De scheppingsleer werd zo eigenlijk een theologisch antwoord op de grote vragen van de mens omtrent zijn eigen ‘vanwaar’ en ‘waartoe’.

De dialoog met de wetenschappen vertoont langs gelovige zijde een ernstige verzwakking wanneer men ‘geloof’ reduceert tot een privaat of semi-publiek gebeuren, dat een overtuiging, inspiratie van private burgers is, die inderdaad niet kan getoetst worden of worden bewezen. De dialoog heeft dan gewoon tot inzet dat het ‘des mensen’ is religieus te zijn en dat men zich bekent tot een of andere godsdienst. Het gaat dus m.a.w. over de vraag of men of men godsdienstigheid als een intrinsiek menselijk vermogen evenzeer langs wetenschappelijke zijde erkent. Toegegeven...een retorische vraag – althans voor ons en tenzij misschien voor enkele wetenschappers die het atheïsme prediken. Maar ook zij moeten dan erkennen dat zij een bepaalde overtuiging huldigen die niet kan getoetst worden, ook al nemen zij aan dat het waarschijnlijker is dat God niet bestaat dan wel⁶.

En last but not least, het is onjuist dat religieuze ervaringen pure subjectieve, geïsoleerde ervaringen zijn die losstaan van een globale religieuze ervaringscontext die een bemiddelende functie heeft. Een mens staat nooit alleen met zijn religie, ook al is de religieuze ervaring zelf getransformeerd in onze cultuur. Hij zal beroep doen op instanties/autoriteiten, rituelen en evenzeer op een taalbedding en tradities die drager zijn van religieuze zinverlening⁷.

b. t.a.v. de tweedeling ‘hoevragen’ (verklaren) en ‘waaromvragen’ (verstaan)

Als we nu aanhouden dat de geloofsuitspraken over de schepping en over een scheppende God geen loutere privé-aangelegenheid zijn maar een belijdenis met een sociaal en talig ingebed karakter, kunnen we ingaan op een tweede geformuleerde oplossing om het conflict tussen geloof en wetenschap te ontzenuwen.

Als je de verhouding poneert als een perspectiefverschil in de vraagstelling: de ‘hoevragen’ voor de wetenschap en de ‘waaromvragen’ voor levensbeschouwing, filosofie in de brede zin en ook godsdienst, dan heb je al het voordeel dat de vraagstelling ook langs de geloofskant veralgemeend is. Geloof treedt m.a.w. uit zijn privé-dimensie of kan dit alvast doen.

Het punt is hier echter dat je met ‘twee brillen’ te maken hebt, niet een voor ver of diep zicht, maar een bril waarmee je onderzoekend, toetsend, verifiërend en falsifiërend in de werkelijkheid staat en waarmee je theorieën opbouwt; en een waarmee je diezelfde werkelijkheid beschouwt, in verwondering treedt en die vanuit je geloof in God als Zijn schepping beaamt. Bij elke bril hoort een eigen taalspel – de eerste en de tweede taal zoals Ludwig Wittgenstein (1889-1951) deze analyseerde - met een interne min of meer consistente grammatica en logica.

Meerdere mensen en ook jongeren (zoals blijkt uit de citaten) hebben er geen moeite mee dat je eenzelfde gegeven vanuit een ander perspectief bekijkt. Is er trouwens iets mis mee om twee brillen op zak hebben?

⁶ Op een zeer gedreven wijze vinden we dit bij de Britse bioloog Richard DAWKINS, *God als een misvatting*, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2006.

⁷ Ch.TAYLOR, zie: voetnoot 4., pp. 10-13 (inleiding van Guido Vanheeswijck die erop wijst dat Taylor met deze stelling aanknoopt bij de sociologische benadering van Durkheim en de taal filosofie van Wittgenstein).

Ik moet zelf niet zo hebben van twee brillen, niet alleen omdat dit niet handig is en je makkelijk de andere bril vergeet mee te nemen. De moderne tweedeling tussen wetenschap en geloof maakt van meet af aan de dialoog overbodig en zou leiden tot een praten naast elkaar in plaats van met elkaar. Beide kunnen blijven bestaan zonder enige relevantie voor elkaar⁸. Ze hebben elkaar niet nodig en bovendien ook niets aan elkaar te vertellen. Geloof is geloof. Wetenschap is wetenschap. De wetenschapper is zelfs geen vijand meer voor de gelovige en vice versa. Ook als wetenschap niet alles kan verklaren, mag ze niet terugvallen op metafysische of religieuze antwoorden. En omgekeerd mag geloof zich niet verantwoorden door beroep te doen op een wetenschappelijke methode of wetenschappelijke bevindingen. Dit vanuit het postulaat dat elkaars grenzen niet mogen worden overschreden.

Het voordeel is nochtans dat wetenschap en geloof zo elk hun domein gevrijwaard zien van 'inmenging' door de andere. Voor de wetenschap zijn er ook andere tijden geweest... en ook omgekeerd heeft de wetenschap ongewild mee de basis geleverd voor totalitaire ideologieën en regimes die meenden de religiositeit van de mens te kunnen uitroeien. Ideologie neemt dan de plaats in van religie.

Er is ook een niet onbelangrijk nadeel verbonden aan deze tweedeling, een nadeel immers van *inhoudelijke* aard. Wetenschap oefent – opnieuw: ongewild - invloed uit op de Gods-, mens-en wereldbeelden. En religie doet dat ook.

Enkele voorbeelden van het eerste: als de evolutieer stelt dat de natuurlijke selectie zonder vooraf bepaald doel te werk gaat maar gewoon selecteert wat gunstig is en fittere nakomelingen voortbrengt en onverbiddelijk verwijdt wat geen overlevingsvoordeel oplevert en dat dit mechanisme in staat is de complexiteit en diversiteit van het leven te verklaren, kan je dan nog aanhouden dat de huidige flora en de fauna, inclusief wijzelf, het product zijn van een goddelijk geleid en vooruitziend project dat op weg is naar een moeizaam maar toch zeker te bereiken verheerlijkte gestalte? Als God de wereld voor de mens heeft gemaakt, waarom is de kosmos dan zo oneindig groot en dijt hij nog steeds uit? Waarom zijn er miljoenen levenssoorten en waarom moesten er zoveel zijn die nu zijn uitgestorven? Als de overerving van het leven geleid worden door het wrede mechanisme van de natuurlijke selectie, kan men dan een seksuele ethiek en bio-ethiek funderen in 'natuurwetten'?

Wetenschap is nu eenmaal niet levensbeschouwelijk neutraal wat haar fundamentele onderzoeksresultaten betreft, ook al houdt zij zich veelal streng aan de postulaten de neutraliteit/objectiviteit en falsifieerbaarheid.

Omgekeerd kan religie haar agenda opleggen aan de wetenschap. Het geloof dat God de Schepper en Voltooier is van zijn schepping kan als een zo vaststaande premisse worden geëist voor het wetenschappelijk onderzoek dat onderzoeksresultaten getoetst worden niet aan hun juistheid, maar aan hun overeenstemming met het geloof in een scheppende en ordenende God. Dit is het geval in het zuivere creationisme, maar ook bij een religieus-wetenschappelijke stroming als intelligent design die juist in het verweer gaat tegen het darwinisme. We verwijzen hier ook naar de reactie van prof. Johan Braeckman (filosoof UGent) in

⁸ Cf. Jürgen MOLTMANN, *Gott in der Schöpfung*, Gutersloh, 1985, pp.47-48: "De theologie trok haar scheppingsleer terug uit de kosmologie en reduceerde ze tot het *persoonlijk scheppingsgeloof*... Na de processen tegen Giordano Bruno en Galilei en de openlijke conflicten rond Charles Darwin en Sigmund Freud kwam er een feitelijke vrede door de erkenning van elkanders grenzen. Maar het was een *vreedzame coëxistentie die gebaseerd was op wederzijdse irrelevantie*."

'De Zevende Dag' (op zondagmiddag TV-kanaal Eén) van 3 februari 2008 waarin hij ernstige twijfels heeft of moslims die wetenschappen of geneeskunde studeren echt aan de slag kunnen omdat zij de heel sterke werktheorie van de evolutieleer in darwiniaanse zin weigeren te aanvaarden.

Het is juist daarom dat er zowel langs wetenschappelijke als aan gelovige zijde stromingen zijn die niets liever dan de opheffing van de andere gesprekspool wensen. Hiermee zijn onmiddellijk de eerder vermelde drastische oplossingen bedoeld (3+4), die al gauw de gedaante van een doctrine en zelfs een ideologie kunnen aannemen. Het is alvast een pluspunt van de tweedelingvisie dat ze het bestaansrecht van de ander blijft erkennen, namelijk door deze ongemoeid te laten.

1.3. *Het bifocale buitenperspectief : religie bestaat en is beschrijfbaar*

Als we onze twee brillen inruilen tegen een bifocale – of zo u wil een 'varifocale'- zien we ver en dicht, maar in een overvloeiing. We zijn niet geholpen met een goed gescheiden tweevoudige kijkwijze maar met een overvloeiend blikperspectief. Dit is – om binnen dezelfde beeldspraak te blijven - de blinde vlek die in heel wat publicaties over dit thema voorkomt: dat er wel degelijk overvloeiing is, tenminste als je dit wil 'zien' en aanvaarden bij het aangaan van het gesprek. We gaan hier dan ook uit van een '*dialogmodel*'. Geloof noch wetenschap hebben de finale en volledige waarheid in pacht, ze stuiten beide op grenzen, waardoor een gesprek kan ontstaan ⁹.

⁹ Cf. John POLKINGHORNE, *Reason and Reality. The relationship between Science and Theology*, London, 1991, p.20.

Voorstander van een dialoogmodel is ook Lieven BOEVE (prof.godgeleerdheid KULeuven) in een knap overzichtsartikel over de geschiedenis, spanningen en grenzen van de dialoog en met een theologische reflectie op de bijbelse scheppings- en zondvloedverhalen: *Scheppingsverhalen en zondvloeden: een krachtmeeting tussen wetenschap en christelijk geloof*, in: *Leven in steen. Sporen van 4 miljard jaar evolutie*, (red. P. BULTYNCK, N. VANDENBERGHE, S. WAEKENS), Davidsfonds/Leuven, 2005, pp.119-132. L.Boeve is voorstander van een 'open dialoog' (pp.128-129). Hij staat niet achter een kloofmodel en geeft vier stappen aan hoe die dialoog kan verlopen. Voor hem is – in de vierde stap - de notie 'toeval' een mogelijk aanknopingspunt: de wetenschapper verwondert zich hierover; voor de gelovige kan dit een ervaring inhouden van 'verwachting en genade'. Verwondering om het toeval kan gelovigen verbinden met hun scheppingsgeloof. Dit uitgangspunt is verwonderlijk omdat de auteur eerder uitging van een fundamenteel onderscheid, nl. via andere taalregisters naar dezelfde werkelijkheid kijken (b.v. beschrijving van de verliefdheidservaring). Bovendien wordt ons inziens het begrip 'toeval' hier niet correct gebruikt. De wetenschapper begrijpt toeval en contingentie veelal als 'ongedetermineerdheid' en onderzoekt hoe de natuur zelf hiermee omgaat door zichzelf te organiseren vanuit deze onbepaaldheid. L.Boeve erkent dat we ons dienen te hoeden om een Schepper God tot factor te maken binnen het wetenschappelijke taalregister. We dienen veeleer de moeilijke spanning aan te houden . Beiden – wetenschapper en gelovige - kunnen tot eenzelfde verwondering kunnen komen en met elkaar over deze verwondering in dialoog gaan en ook ethische gevolgen trekken (zoals zijn collega prof. Jacques Haers stelt). Uiteindelijk blijft L.Boeve voorstander van een of andere vorm van het onafhankelijkheidsmodel, ook al erkent hij dat er wederzijdse beïnvloeding is door het gebruik van metaforen en dat er geen echte wederzijdse neutraliteit bestaat. Hij is daarom zeker geen voorstander van een synthesemodel tussen geloof en wetenschap zoals in bepaalde holismen voorkomt. Veeleer wenst hij de spanning omwille de eigenheid tussen de verschillende taalregisters en benaderingswijzen uit te houden als een rijkdom binnen 'een goed begrepen *verschilmodel*' (p.129).

Een wetenschapper die in de ongedetermineerdheid van de werkelijkheid wel openheid voor God ziet is Kenneth R. MILLER, *Finding Darwin's God. A scientist's search for common ground between God and Evolution*, Paperback Harper-Perennial, 1999. Deze publicatie bevat een van de meest gedetailleerde en grondige weerleggingen van het creationisme en intelligent design en verdient zeker bijzonder aandacht, hoewel de auteur te vlug en ondoordacht God als plausibel binnen het

De bifocale bril staat symbool voor de meerdere kijkrichtingen van de mens in één geheel dat wordt samengehouden omdat het vertrekt van een totaalvisie op kosmos, leven en mens. Is dit de droom van een 'theorie van alles' ? In zekere zin wel maar op een goed begrepen wijze, wat wil zeggen: *in eerste aanzet* en onder strenge condities. Een wetenschappelijk reductionisme immers dat alle complexiteit tot en met de culturele, morele en godsdienstige vermogens van de mens herleidt tot een product van genen of hersenneuronen is allerminst vruchtbaar voor het gesprek. Dit is plat materialisme. Omgekeerd – en dit stelden we al – kan je de geloofsleer aangaande de schepping en voltooiing van onze kosmos niet als een wetenschappelijke theorie aanhouden waaraan al het andere zich dient te conformeren.

De dialoog wordt pas uiterst interessant als men aan tafel zit met wetenschappers die – ondanks hun eigen specialisatie – vertrekken van de *gelaagdheid* van de werkelijkheid en van de levende wezens. Centraal staat dan het gegeven van de 'emergentie': de kosmos, en dus ook wijzelf, bestaan uit heel wat elementaire bouwstenen (kwantumfysisch, atomair, moleculair, genetisch) maar toch is dit alles meer dan de optelsom van deze bouwstenen. De materie en elementaire levensorganismen zijn in staat gebleken zichzelf te organiseren in een nieuwe en complexere vorm. Zo zijn onze geestelijke vermogens: taal en geheugen, bewustzijn en zelfbewustzijn en onze culturele, morele en religieuze vermogens meer dan het loutere product van neuronennetwerken, ook al is dit het onmisbare substraat. De evolutie heeft inderdaad geleid tot een toename van complexiteit die nogmaals meer is dan het loutere geheel van al deze onderliggende entiteiten.

Als je een fenomeen als het morele bewustzijn van een mens tracht te verklaren zal je niet alleen bij een moralist en cultureel antropoloog moeten aankloppen en bij een etholoog (gedragwetenschapper), maar ook bij een hersenwetenschapper. Het wordt pas een probleem als je alleen maar bij een van hen te rade gaat. Je zal pas iets met hun antwoorden zijn als ze voorafgaandelijk ook elkaar beluisterd en bekritiseerd hebben. Als je bovendien wilt achterhalen hoe het komt dat moraal en religie innig met elkaar verbonden zijn, zal je ook een theoloog bij de hand moeten nemen, maar deze theoloog zal op zijn beurt eerst dienen te luisteren naar wat collega's uit andere disciplines hem te vertellen hebben, terwijl deze op hun beurt benieuwd zullen zijn hoe de theoloog de band tussen het goede handelen en het godsgeloof verantwoordt. En dan pas wordt het interessant...Dan wordt de dialoog tussen geloof en wetenschap een *interdisciplinair* gebeuren.

We zien dus dat een '*holistische*' ipv een louter theologische/ filosofische of pure wetenschappelijke benadering van het geloof een meer volledige en indringende verklaring kan bieden voor ons zelfverstaan. Dat beoogt de bifocale bril met zijn overvloeiing: in één geheel naar dezelfde werkelijkheid blijven kijken en zien hoe de ene verklaring verderbouwt op de andere, als lagen van eenzelfde werkelijkheid, te vergelijken met de lagen in een gebak of een heerlijke lasagne¹⁰.

wetenschapsdiscours binnenbrengt. Deze publicatie opent niettemin belangrijke perspectieven voor de dialoog.

¹⁰ Cf. R.MERTENS, *Over transcendentie zonder bovennatuurlijke God*, in: *Streven*, september 2005, p.714-724. Raf Mertens is epidemioloog (KULeuven). Hij gebruikt het beeld van een bladerdeeg om de gelaagdheid van de werkelijkheid aan te duiden. Zijn visie over de gelaagde werkelijkheid

Deze vorm van dialoog tussen geloof en wetenschap kan niet in een keer slagen, maar vergt tijd. We zullen er ook rekening moeten mee houden dat er knelpunten zullen overblijven – de overvloeiingen zijn niet rimpelloos - maar gelovigen moeten alvast geen schrik hebben om partner te worden van een dialoog met een dergelijke agenda. En toch leeft deze angst om het geloof te laten scannen door de wetenschap in grotere mate dan we vermoeden. Hier is dus vooral de gelovige gesprekspartner in het geding vanuit de vraag of hij/zij zich daartoe wil engageren. Zo niet, heeft verder dialogeren geen inhoud en zin. Zo ja, lees dan verder...

1.4. De drempel van het bifocale binnenperspectief: een transcendente God

We beschreven tot hier toe het opzet van de dialoog vanuit een interdisciplinair of holistisch perspectief. Dit is echter *het eerste* grote agendapunt. Nu dienen we ons te wagen aan een van de belangrijkste knelpunten in het te voeren gesprek – tenminste als men dit niet uit de weg wil gaan. Het gaat nu over de wijze waarop ‘*transcendentie*’ dient begrepen te worden. De wetenschap heeft het over ‘emergentie’ om te verklaren hoe een complexe structuur die ‘meer’ is dan haar delen kan bestaan en blijven bestaan. Transcendentie is voor de wetenschapper dan ook eerder als ‘emergentie’ te begrijpen, dus als een overgang naar een nieuw organisatieniveau (b.v. de abiogenese of overgang van het anorganische naar het organische; de weg van het genetische naar het morfologische en geestelijke niveau)¹¹.

In de existentiële filosofie van de 20ste eeuw wordt de mens als een transcendentiaal wezen beschouwd, in staat om zichzelf te overstijgen naar ‘het transcendente’ toe. De theologie, vooral die van Karl Rahner (+1984), bouwt hierop voort, maar wanneer het over de transcendentie van God gaat wordt deze niet langer meer als een binnenwereldlijk transcenderen beschouwd (zoals de mens die zich overstijgt en opgaat in een groter geheel of openkomt voor het ‘mysterie’). De transcendentie in de Bijbelse zin impliceert een ‘buiten’ of een ‘boven’ deze kosmos, een alteriteit, anders dan enig wat of wie in de schepping¹². Gods Schepper zijn wordt dan ook door deze transcendentie bepaald: Hij is geen binnenwereldlijk, ordenend principe, maar de Andere die wat niet was tot aanzijn roept en in die zin tot schepsel

ontwikkelde hij op een stevige en schitterende wijze in : *De ge-heel-de mens. Een nieuw denkkader*, Davidsfonds/Leuven, 2000.

¹¹ Cf. *art.cit.* (noot 10), p.724.

¹² Cf. G.VANHEESWIJCK, *Over transcendentie met God*, in: *Streven*, september 2005, pp.725-736. De auteur beklemtoont in dit artikel nochtans sterk de incarnatie van God. Gods transcendentie is inderdaad steeds geïncarneerde transcendentie. De focus in onze hoofdtekst ligt wel op Zijn transcendentie in bovennatuurlijke zin als verschil met andere opvattingen over transcendentie zoals in de wetenschappen, of bij bepaalde cultuurfilosofen. Zo heeft de Franse cultuurfilosoof en gewezen minister van Cultuur, Luc Ferry, het over de vermenselijking van het goddelijke en de vergoddelijking van het menselijke in de zin van een horizontale transcendentie, die aan het licht komt in immanente transcendentie-ervaringen. Zie hiervoor: L.FERRY – M.GAUCHET, *Religie na de religie. Gesprekken over de toekomst van het religieuze*, Klement/Pelckmans-Kampen, 2005. In de neerslag van het tweegesprek tussen beide auteurs duidt Marcel Gauchet vanuit zijn historisch-culturele benadering de transcendentiegedachte eveneens niet langer meer in religieuze zin. Transcendentie bestaat definitief en onherroepelijk ‘zonder God’. In die zin betwijfelt hij of ‘transcendentie’ nog wel bruikbaar is als term omdat ze verwijst naar een verleden opvatting om de verhouding tussen het goddelijke en het wereldlijke/humane te verhelderen.

bestemt¹³. Deze notie van transcendentie kan en zal een wetenschapper vanuit zijn discipline niet aanvaarden, omdat deze niet toetsbaar is. Toetsbaar is enkel dat de mens een wezen is dat zichzelf kan en wil overstijgen. De absolute grens van verifieerbaarheid is dat een godsdienstwetenschapper vaststelt dat mensen het geloof in een transcendente God belijden. Maar dit levert nog niet deze God op in bewijsvorm. Het geloof zelf is beschrijfbaar (vanuit de theologie en meerdere godsdienstwetenschappelijke disciplines) maar God niet. Er zijn wetenschappers die niet afwijzend staan tegenover een scheppende god, maar zij stellen deze veelal gelijk met een afstandelijk kosmisch intellect dat ons toelaat te verklaren (!) hoe de kosmos redelijk en zelfs grotendeels wiskundig te beschrijven valt. Zij huldigen dan een 'koud-rationeel' godsbeeld in het spoor van het verlichte deïsme¹⁴.

Hier zijn we aangewezen op het al dan niet aanvaarden van *God als transcendente werkelijkheid*. Indien we Hem herleiden tot een product van onze religieuze vermogens of een projectie in de zin van Feuerbach vervalt het geloof in een subjectieve voorkeur en verliest God zijn bestaan in een voorgegeven, 'objectieve' zin. Deze objectiviteit kan geenszins geverifieerd worden en zelfs als we dit konden zou het christelijk geloof als geloof daarmee trouwens ophouden.

We botsen hier op de uiterste grens van de dialoog. Nadat in de vorige fase vooral van de gelovige de inspanning werd gevraagd om samen met de wetenschapper het verschijnsel 'religie' en de plausibiliteit ervan onder de loep te houden, is het de beurt aan de wetenschapper of hij /zij God als Schepper kan beamen of tenminste kan erkennen dat gelovigen zo in Hem geloven, nl. als de Transcendente die uit liefde heeft geschapen en in trouw voortdurend Zijn schepping nabij is en deze ook wil verheerlijken. Alleen al uit deze zin blijkt dat het hier niet om een informatief, maar performatief/belijdend taalgebruik gaat. Kan men aanvaarden dat God zo beleden wordt en dat dit spreken *niet alleen feitelijk* legitiem is (fase 1 van de dialoog) *maar ook principieel* legitiem is? Kan/wil de wetenschapper m.a.w. de brug oversteken? Kan/wil hij/zij deze *geloofssprong* maken, 'in het geloof gaan staan' en van daaruit naar de werkelijkheid, zijn medemensen, zichzelf kijken?

Dit is de weerloze grensvraag... en hierop kan de dialoog staken (wat veel het geval zal zijn) of kan hij verdergaan onder de strenge voorwaarden dat dit geloof niet als een informatieve eenheid is op te vatten, maar een *gelovige totaal* biedt op de werkelijkheid die men aan ernstig wetenschappelijk onderzoek onderwerpt.

¹³ Om Gods transcendentie en het grondige verschil tussen Schepper en schepping te beklemtonen en te vrijwaren ontwikkelde de christelijke dogmatiek de paradoxale theologische omschrijving van 'de schepping uit het niets' (creatio ex nihilo).

¹⁴ Een voorbeeld is de bekende geneticus prof. Jean-Jacques CASSIMAN, in: P.SCHMIDT, *Vrijuit*, Averbode, 2000, pp.150-232. Prof. Cassiman treedt onder moderatie van Prof. Peter Schmidt in gesprek met Kard.Danneels over de verhouding tussen geloof en wetenschap. Hij huldigt een verre en abstracte godsopvatting die men best niet concretiseert vanuit detailvragen of existentiële ervaringen (hij huldigt hier een stilzwijgen of eerder agnosticisme omdat men anders in de problemen komt).

2. DE BIFOCAL BRIL OPZETTEN IN DE GODSDIENSTLES

2.1. *IMPULS 1: 'PUIN RUIMEN' (terreinverkenning en –afbakening – hermeneutische/levensbeschouwelijke knooppunten)*

Een inventarisatiemoment zoals de godsdienstleerkracht uit Oudenaarde kan een eerste stap zijn om de verschillende opinies rond de verhouding tussen geloof en wetenschap in kaart te brengen (zie ook instap in Respons 6 over dit onderwerp). De leerkracht kan deze groeperen volgens de vier genoemde modellen: het conflictmodel, het onafhankelijkheidsmodel, het dialoogmodel en het integratiemodel (ook al zullen in sommige uitspraken meerdere modellen herkenbaar zijn).

Deze modellen vormen hét centrale hermeneutische en levensbeschouwelijke knooppunt van de les. Dit knooppunt kan op zijn beurt in meerdere knooppunten ontvouwd worden:

a) *vanuit het conflictmodel:*

- 1) wetenschap weerlegt het geloof
- 2) geloof weerlegt de wetenschap

b) *vanuit het onafhankelijkheidsmodel:*

- 3) wetenschap is universeel geldig; geloof is privaat
- 4) wetenschap behandelt hoevragen; geloof waaromvragen

c) *vanuit het verzoeningsmodel:*

- 5) geloof heeft het over een onzichtbare God; de wetenschap kan Hem niet bewijzen
- 6) een symbolische betekenis van het scheppingsverhaal versus een letterlijke lezing
- 7) de wetenschap botst op grenzen ; metafysische en religieuze vragen zijn legitiem
- 8) wetenschap en geloof zijn geen tegenstrevers maar partners in het zoeken naar waarheid

d) *vanuit het integratiemodel:*

- 9) de werkelijkheid is één; daarom horen wetenschap en geloof grondig samen
- 10) integratie naar één overstijgend waarheidsniveau is het startpunt en doel van de dialoog

2.2. *IMPULS 2: DE HISTORISCHE DUIDING VAN DE TWEEDLING*

Leerlingen zijn meestal onwetend waarom ze zo denken over de verhouding tussen geloof en wetenschap en hoe het komt dat er tussen beide een conflict is gerezen. Hun antwoorden zijn geen eigen, originele vondsten, maar de exponent van wat in onze cultuur omtrent dit thema aan denkbeelden voorhanden is.

Enkele aanzetten:

- toenemende kennis vanaf de 15de een 16de eeuw (b.v. proces Galilei) en vooral vanaf de Verlichting leidt tot een verzelfstandiging van de wetenschap

tegenover de verklaringen van de godsdienst (beroep op hoogste autoriteit , de Bijbel, de kerkvaders en de antieke wijsbegeerte).

- Er treedt een mechanisering van het wereldbeeld op: de kosmos wordt geregeerd door een reeks van wetten die wiskundig te beschrijven vallen ('Copernicaanse revolutie'; Copernicus, Kepler, Newton...).
- God is nog hooguit de gever van deze wetten, de Schepper aan het begin (deïsme in de positieve wetenschappen)
- God is niet meer nodig als verklaringsprincipe voor de werking van de kosmos (atheïsme)
- De biologie was tot het midden van de 19de eeuw nog enigszins vrij van deze verlichte wetenschappelijke houding. God als Schepper was zichtbaar in de complexiteit en aangepastheid van de levende wezens. Met Darwin (On the Origin of Species, 1859) wordt het ontstaan van het leven door het mechanisme van variatie en natuurlijke selectie verklaard. God verdwijnt als plausible oorzaak, niet alleen van de kosmos, maar nu ook van het leven en van de mens.
- De Bijbel is een boek met 'mythen' en 'verhalen' en levert geen wetenschappelijke informatie op. Het is een geloofsboek. Geloof en wetenschap hebben elkaar niets of nog weinig te zeggen. Geloven is privaat. De wetenschap is universeel geldig. Geloof heeft het over de innerlijkheid, de 'ziel' van de mens en zijn religieuze vragen (hoevragen). Wetenschap heeft het over het fysische en materiële (waaromvragen). Beide spreken een eigen taal waarin ze elkaar niet meer verstaan. Resultaat: heel verregaande specialisaties in de wetenschappen waarin men de samenhang uit het oog dreigt te verliezen. De tweedeling tussen positieve wetenschappen en menswetenschappen wordt groot en onoverbrugbaar geacht.
- De verzelfstandiging van de psychologie en de hersenwetenschappen leidde in de 20ste eeuw nog tot een grotere afstand tussen wetenschap en geloof. Ons handelen en onze religieuze vragen situeren zich in onze 'psychè' en zijn het resultaat van verbindingen in onze hersenneuronen. Er is een materiële basis (het materialisme van de wetenschappen wordt universeel doorgetrokken).
- Einde 20ste eeuw: er worden linken gelegd tussen positieve wetenschappen en menswetenschappen om de morele, esthetische en religieuze vermogens van de mens uit te leggen. Langs deze weg krijgen ethiek en godsdienst opnieuw een positieve aandacht, en wel vanuit de wetenschappen zelf. Er groeit openheid voor wat niet in vaste wetten te meten valt, maar waarover men hooguit waarschijnlijkheidsuitspraken kan doen (zoals in de kwantumfysica al sedert het midden van 20ste eeuw het geval was).

2.3. IMPULS 3: PRESENTATIE VAN HET DIALOOGMODEL

De historische duiding leert ons dat er ook van binnen uit in de wetenschappelijke wereld de opvatting bestaat dat het conflictmodel of het onafhankelijkheidsmodel om inhoudelijke, intellectuele redenen niet of tenminste niet consequent houdbaar is.

In deze grote impuls kunnen we twee fasen uitzetten:

a) het bifocale buitenperspectief: religie bestaat en is beschrijfbaar

Wanneer men vertrekt vanuit een 'holistische' visie op de werkelijkheid die meerdere lagen van zelforganisatie vormt (gaande van het subatomaire niveau naar het meest complexe organisatieniveau van de menselijke hersenactiviteiten), kan men met de leerlingen vaststellen dat de evolutie van het leven niet alleen de mens, maar ook zijn morele, culturele en religieuze vermogens heeft mogelijk gemaakt (zonder deze vermogens tot pure producten van natuurlijke selectie te reduceren!). In die zin moet religie beluisterd worden en verdient zij evenzeer een legitieme aandacht, omdat men die ook breed wetenschappelijk kan onderzoeken en niet alleen godsdienstwetenschappelijk. De waarheid van de religie op dit niveau is de waarheid dat mensen religieuze wezens zijn, dat er religieuze verhalen zijn, rituelen en liturgieën en last but not least *dat* mensen geloven in God, in goden, ... Het gaat dus over een overvloeiing van onze spreekwoordelijke bifocale bril in beide richtingen: van de positieve wetenschappen naar de godsdienstwetenschappen en omgekeerd. De hoofddoelstelling van dit eerste onderdeel in deze fase bestaat er dus in aan te tonen dat religie dient geplaatst te worden in de evolutie van het leven en omdat ze bestaat een legitieme aandacht verdient en ook een wetenschappelijk kan beschreven worden.

b) het bifocale binnenperspectief: het geloof in een transcendente God

Tot nu toe hebben we het dialoogmodel voorgesteld vanuit de gegevenheid van religiositeit. Dit blijft een formele benadering die mikt op objectiviteit, volledigheid en neutraliteit. De bifocale bril opzetten werpt vruchten af.

Hiermee eindigt echter de dialoog niet omdat men dan eigenlijk zou terugvallen in het conflictmodel: de wetenschap bepaalt en bestudeert alles. Naast andere humane wetenschappen komen de godsdienstwetenschappen dan bij om het plaatje te vervolledigen en de 'meergelaagdheid' van de werkelijkheid aan te vullen.

Daarmee blijft de gelovige gesprekspartner met een onvoldaan gevoel achter. Daarom moet nu de vraag gesteld worden naar de *inhoud van het geloof of het binnenperspectief*. Anders gezegd dient nu nagegaan te worden of de gesprekspartners God al dan niet aanvaarden, ook als Schepper. Is er na en naast de beschrijving van het fenomeen 'religie' (in casu het Bijbels-christelijke geloof) ook de openheid om te *geloven in God* in Bijbels-christelijke zin?

Als men het beeld van de bifocale bril doortrekt, gaat het er in deze fase van de dialoog om of men bereid is ook een bifocale bril op te zetten met een overvloeiing van het wetenschappelijke discours naar de gelovige belijdenis.

De beantwoording van deze vraag heeft onlosmakelijk te maken met een andere vraag: erkent men *transcendentie in strikte zin*? Een wetenschapper zal vanuit zijn discipline(s) transcendentie meestal als 'emergentie' begrijpen (zie hierover deel 1). Erkent men dat God (ruimtelijke beeldspraak uitgedrukt) 'buiten' of 'boven' deze werkelijkheidsorde wordt gedacht? Dat Hij geen binnenwereldse scheppend en ordenend principe is (een idee waarin God al gauw samenvalt met de begrijpbaarheid van de werkelijkheid zoals Stephan Hawking voorstaat). Maar dat Hij – vanuit de Bijbel - op ons toekomt als de 'gans Andere' die het andere dan Zichzelf tot het bestaan heeft bestemd, die Zich in deze wereld 'openbaart', door Zijn 'scheppen', door Zijn 'spreken', door Zijn verlossend handelen in de geschiedenis en in de liefde van mensen voor elkaar? En dat Hij de zin en voltooiing van ons en de gehele schepping is?

BESLUIT

Het al dan niet erkennen van transcendentie en het geloof in een transcendente God is de eigenlijke en diepste inzet van de dialoog tussen wetenschap en geloof. Dit neemt niet weg dat men vanuit de eerste fase een verregaand interdisciplinair gesprek kan voeren en samen naar een zo volledig mogelijk plaatje kan streven (holisme). Zolang men dit *buitenperspectief* (ook in de godsdienstles) hanteert zal het gesprek wellicht degelijk en op een verregaande wijze kunnen gevoerd worden.

Wanneer men de wetenschapper uitnodigt ook het *binnenperspectief* te betreden, zullen de wegen meestal uit elkaar gaan en soms ook niet.

De verhouding tussen geloof en wetenschap roept dus de meer fundamentele vraag op of men geloven wil in deze God en of men de drempel naar het geloof in Hem kan/wil oversteken. Wil of kan de wetenschapper het Bijbels-christelijk geloof leren kennen vanuit het *binnenperspectief*? Indien een wetenschapper deze positief beantwoordt, raakt dit op zich niet aan de integriteit van zijn wetenschappelijke arbeid, juist omdat God geen binnenwerelds principe is maar de Transcendente. Zijn verhouding tot de schepping is relationeel. Als Andere treedt Hij in onze wereld (cf. de menswording van God in Jezus Christus) en verbindt Zich met haar geschiedenis. Vele keren zullen wetenschappers voor de drempel blijven staan, en niet alleen zij, maar ook heel wat dialoogpartners in andere verbanden, getuige onze leerlingengroep, getuige onszelf die in ditzelfde spanningsveld staan en godsdienst geven... De dialoog nodigt eenieder, ook de wetenschapper, uit stelling te nemen op geloofsvlak en het niet te houden bij een louter beschrijvende insteek van het fenomeen 'religie'. De gelovige van zijn/haar kant wordt niet minder opgevorderd om toe te laten dat zijn/haar geloof wetenschappelijk wordt ontleed en binnen de evolutionaire geschiedenis geplaatst.

Juist daarom is een integratiemodel voor de verhouding tussen geloof en wetenschap – dat men nochtans zo mag wensen – meestal niet haalbaar (zowel langs gelovige als langs wetenschappelijke zijde), en dienen we in de spanning van het dialoogmodel te blijven staan... vanuit een grote realiteitszin, maar ook lerend aan de wederzijdse communicatie onderweg. Cathy Berckx - en iedere godsdienstleerkracht - zou daar al blij mee zijn, is het niet?

Gent, februari 2008

Jürgen François